

Het gezichtspunt voor mijn schrijverswerkzaamheid

door
S. Kierkegaard

Kopenhagen
1859

Over mijn schrijverswerkzaamheid

door
S. Kierkegaard

Kopenhagen
1851

De gewapende neutraliteit

door
S. Kierkegaard

onuitgegeven manuscript
1848-1849

Vertaling Michal van Zelm
Verklarende noten Paul Cruysberghs
Eindredactie Annelies van Hees en Onno Zijlstra
Met een nawoord van Richard Purkarthofer

Inhoud

Het gezichtspunt voor mijn schrijverswerkzaamheid

Inleiding	15
Eerste deel	19
A. De dubbelzinnigheid of dupliciteit in heel het schrijverschap: of de schrijver een esthetisch schrijver is dan wel een religieus schrijver	19
B. De verklaring: dat de schrijver religieus schrijver is en was	22
Tweede deel. De hele schrijverswerkzaamheid beschouwd, en wel vanuit het gezichtspunt dat de schrijver religieus schrijver is	29
Hoofdstuk I	29
A. De esthetische productiviteit. Waarom er met esthetische productiviteit begonnen werd, of: wat deze productiviteit in het licht van het geheel begrepen te betekenen heeft	29
§ 1. Dat 'de christenheid' een ontzaglijke zinsbegoocheling is	29
§ 2. Dat je, als het je waarachtig moet lukken een mens naar een bepaalde plek te leiden, er allereerst voor moet zorgen hem op te zoeken waar hij is, en daar te beginnen	33
§ 3. De zinsbegoocheling dat religiositeit en christendom dingen zijn waarbij je pas je toevlucht zoekt wanneer je ouder wordt	36

§ 4. Dat je, ook al wil een mens niet mee naar waar je hem tracht te leiden, toch een ding voor hem kunt doen: hem dwingen aandachtig te zijn	39
§ 5. Dat heel de esthetische productiviteit in het licht van het geheel van de productiviteit bezien een bedrog is, hetgeen toch op een bijzondere manier moet worden begrepen	42
B. <i>Afsluitend naschrift</i>	44
C. De religieuze productiviteit	44
Besluit	45
 Hoofdstuk II. De ongelijkheid van mijn persoonlijke bestaan overeenkomstig de wezensongelijkheid van de productiviteit	 46
A. Het persoonlijke bestaan in relatie tot de esthetische productiviteit	47
B. Het persoonlijke bestaan in relatie tot de religieuze productiviteit	53
 Hoofdstuk III. De rol van de Voorzienigheid in mijn schrijverschap	 61
 Epiloog	 83
Besluit	87
 Bijlage	 91
‘De enkeling’. Twee ‘notities’ betreffende mijn schrijverswerkzaamheid	93
 Voorwoord	 95
 Nr. 1. Bij de dedicatie aan ‘die enkeling’	 97
Nr. 2. Iets over de verhouding van mijn schrijverswerkzaamheid tot ‘de enkeling’	106
 Naschrift (1849)	 119
Bij de ‘Twee notities’. Naschrift (maart 1855)	120

Over mijn schrijverswerkzaamheid

De rekenschap	127
Een bijblad	135
Mijn positie als religieus schrijver in 'christenheid', en mijn tactiek	137
1. Mijn positie	137
2. Mijn tactiek	138

De gewapende neutraliteit

'De gewapende neutraliteit' of mijn positie als christelijk schrijver in de christenheid	147
Nawoord van Richard Purkarthofer	161
Bij de vertaling	179
Verklarende noten	181
Register van personen en zaken	209

De rekenschap

11

Kopenhagen, maart 1849

Als een land klein is, dan zijn allicht de proporties in dat kleine land in alle opzichten gering. Dat geldt ook voor het schrijverswereldje; het honorarium en alles wat daarbij hoort, zal maar onbeduidend zijn, schrijver te zijn – tenzij je dichter bent, en dan liefst dramatisch,² of als je studieboeken schrijft of anderszins van ambtswege productief bent – zo ongeveer de meest afgedankte, de minst zekere, toch eigenlijk wel de ondankbaarste aanstelling die er is. Leeft er nu een enkel iemand die het in zich heeft schrijver te worden, is hij daarbij zo gelukkig over wat vermogen te beschikken, laat hem dan schrijver worden, maar dan wel zo goed als voor eigen rekening. Dit is overigens helemaal in orde; daar valt verder niets over te zeggen; zo moet de enkeling zijn idee metterdaad liefhebben, alsook het volk waartoe hij behoort, de zaak die hij dient, de taal die hij als schrijver de eer heeft te schrijven.³ En zo zal het ook gaan waar er eendracht is tussen de enkeling en het volk, dat dan in het gegeven geval deze enkeling weer een beetje erkentelijk zal zijn.

Of mij hiervan op enigerlei wijze het tegendeel te beurt zou zijn gevallen, of ik door iemand of door verschillende mensen ondankbaar behandeld zou zijn: dat gaat toch eigenlijk mij niet aan, maar vooral hun, en dat blijft hun zaak. Wat mij daarentegen wel aangaat, en waarvoor ik o zo dankbaar ben dat het me aangaat, is dank te moeten en behoren te betuigen voor welk een gunst en welwillendheid, tegemoetkoming en waardering mij, in het algemeen of door de enkelen in het bijzonder, betoond zijn.⁴

12 | De beweging die het schrijverschap beschrijft, gaat: *van* ‘de dichter’ – van het esthetische, *van* ‘de filosoof’ – van het speculatieve *naar* de aanduiding van de meest innerlijke bepaling in het christelijke: gaat **van** het *pseudonieme Of/Of*,⁵ **via** *Afsluitend naschrift*,⁶ met *mijn naam als uitgever*, **naar** *Toespraken bij het Avondmaal op vrijdag*^{*7} waarvan er twee in de Frue-Kirke [Onze-Lieve-Vrouwekerk] gehouden

* Later is er echter een nieuw pseudoniem verschenen: Anti-Climacus.⁸ Maar juist dat het een pseudoniem is, betekent, wat ook de naam (*Anti-Cl.*)⁹ aanduidt, dat hij, omgekeerd, tegenhoudt. Heel de vroegere pseudonimiteit is lager dan ‘de opbouwende schrijver’; het nieuwe pseudoniem belichaamt een hogere pseudonimiteit. Maar zo wordt er immers ‘tegengehouden’: er wordt iets hogers getoond dat me juist terugdringt binnen mijn grenzen, terwijl het het oordeel over me uitspreekt dat mijn leven niet beantwoordt aan zo’n hoge eis¹⁰ en dat de mededeling dus iets dichtterlijks is.¹¹ – En iets eerder dat jaar kwam er een dun boekje uit: *Twee ethisch-religieuze essays* door H. H.¹² De betekenis van dit boekje (dat zich niet zozeer *binnen* het schrijverschap [tot de andere werken] verhoudt, maar veeleer totaal *tot* het schrijverschap, en dat om die reden ook anoniem was, om er volledig buiten gehouden te worden) valt niet zo gemakkelijk te duiden zonder op het geheel in te gaan. Het is als een baken *waaraan* een stuurman zich oriënteert, let wel, zo dat de stuurman begrijpt dat hij *er juist een zekere afstand toe moet bewaren*. Het definiëert de grenzen van het schrijverschap. “Het verschil tussen een genie en een apostel” (essay nr. 2) is: “het genie heeft geen volmacht”.¹³ Maar juist omdat het genie, als zodanig, geen volmacht heeft, heeft hij ook niet de uiterste concentratie in zich die de kracht en de rechtvaardiging verleent om nadrukkelijk te zijn wat betreft: “zich te laten doodslaan omwille van de waarheid” (essay nr. 1).¹⁴ Het genie, als zodanig, blijft binnen een reflectie. Dit is dan weer de categorie van mijn hele schrijverschap: *de aandacht te vestigen* op het religieuze, het christelijke – maar ‘*zonder volmacht*’.¹⁵ – En uiteindelijk, om zelfs het minste in beschouwing te nemen, verscheen later *De lelie op het veld en de vogel in de lucht*, drie godsdienstige toespraken die de tweede oplage van *Of/Of* begeleidden,¹⁶ en ‘*De hogepriester*’ – ‘*De tollenaar*’ – ‘*De zondares*’, drie toespraken bij het Avondmaal op vrijdag, die Anti-Climacus’ *De ziekte tot de dood* begeleidden¹⁷ – twee bundeltjes die beide in het voorwoord dat eerste voorwoord herhalen, het voorwoord tot *Twee opbouwende toespraken* (1843).¹⁸ Oktober 1849.

zijn.¹⁹ Deze beweging is *uno tenore* gemaakt ofwel beschreven, in één adem, als ik zo mag zeggen, zodat het schrijverschap, in het licht van *het geheel* bezien, religieus is van begin tot eind,²⁰ iets wat iedereen die kan zien, | wanneer hij het wil zien, ook wel moet zien. En zoals de bioloog aan de manier waarop de draden van het web elkaar kruisen meteen het kunstvaardig diertje herkent dat het web gesponnen heeft: zo zal de met inzicht begaafde ook inzien dat er bij dit schrijverschap iemand als bron past die qua schrijver “slechts één ding heeft gewild”.²¹ De met inzicht begaafde zal bovendien beseffen dat dit ene het religieuze is, maar het religieuze geheel en al in reflectie geplaatst, op zo’n manier echter, dat het weer geheel en al wordt teruggenomen uit reflectie, terug in eenvoud, dat wil zeggen, hij zal inzien dat de afgelegde weg deze is: *het bereiken van, te komen tot* eenvoud.

En dit is ook (in *reflectie*, zoals het in feite oorspronkelijk was) de **christelijke** *beweging*. Christelijk is het niet het eenvoudige waar je van uitgaat, om vervolgens interessant te worden of geestig, diepzinnig, dichter, filosoof enz. Nee, juist omgekeerd; *hier* begin je, en dan word je steeds eenvoudiger, *kom je tot* het eenvoudige. Dit is, in ‘christenheid’, *christelijk* de reflectiebeweging; je reflecteert je niet het christendom binnen, maar je reflecteert je weg uit iets anders en wordt, steeds eenvoudiger, christen. Was de schrijver een rijk begaafde geest geweest, of als hij dat geweest is, als hij een dubbel zo rijk begaafde geest was geweest, dan had hij wel meer tijd nodig gehad, of dubbel zoveel tijd, om door middel van schrijversproductie deze weg te beschrijven en dit punt te bereiken.

* *
*

Maar zoals dat wat is meegedeeld (de idee van het religieuze) geheel en al in reflectie is geplaatst en weer uit reflectie is teruggenomen: zo is ook de *mededeling* in beslissend opzicht door *reflectie* gekenmerkt geweest, of: de soort mededeling die gebruikt is, is die van de reflectie. ‘Directe mededeling’ betekent: het ware direct mededelen. ‘Mededeling in reflectie’ wil zeggen: iemand *het ware in te bedriegen*;²² maar aangezien de beweging erin bestaat tot het eenvoudige

14 te komen, moet de mededeling toch ooit, vroeg of laat, weer in de directe mededeling uitmonden. Er werd begonnen, *maieutisch*,²³ met esthetische productie,^{*} en de hele pseudonieme productiviteit | heeft een dergelijk *maieutisch* karakter. Daarom was deze productiviteit ook pseudoniem,²⁴ terwijl het direct religieuze – dat van meet af aan als een voorafspiegeling aanwezig was – mijn naam droeg.²⁵ Het direct religieuze was van meet af aan aanwezig; want de *Twee opbouwende toespraken* (1843) zijn immers gelijktijdig^{**} met *Of/Of* uitgegeven.²⁹ En om dit gelijk-opgaan van het direct religieuze veilig te stellen, daarom werd dan ieder pseudoniem werk begeleid door een kleine bundel *opbouwende toespraken*,³⁰ totdat *Afsluitend naschrift* uitkwam, dat het probleem stelt dat ‘het probleem’ κατ’ ἐξοχήν [kat’ exochèn: bij uitstek] is, het probleem van heel het schrijverschap: ‘christen te worden.’^{***31} Vanaf dit ogenblik houdt het gloren van het

14 * Het maieutische is gelegen in de relatie tussen esthetische productiviteit als begin en de religieuze als τέλος [telos: doel]. Er wordt begonnen met het esthetische, | waarbinnen wellicht de meeste mensen hun bestaan hebben, en nu wordt het religieuze zo snel in stelling gebracht dat zij die besluiten mee te gaan, bewogen door het esthetische, plotseling midden in de beslissende bepalingen van het christelijke staan, genoodzaakt in ieder geval *aandachtig* te worden.

** Hiermee wordt bovendien de volgende zinsbegoocheling tegengegaan: dat het religieuze iets is waarbij je je toevlucht zoekt als je ouder bent geworden:²⁶ ‘je begint als esthetisch schrijver, en als je dan ouder bent geworden, niet langer over de kracht van de jeugd beschikt, dan word je religieus schrijver’.²⁷ Maar wanneer een schrijver *gelijktijdig* begint als esthetisch en als religieus schrijver, dan kan men de religieuze productiviteit toch zeker niet toeschrijven aan het toevallige gegeven dat de schrijver ouder is geworden; want gelijktijdig ben je toch zeker niet ouder dan jezelf.²⁸

*** *De situatie* (in ‘christenheid’, waar men dus christen is – ‘christen’ te worden), de situatie, die, wat iedere dialecticus inziet, alles in reflectie plaatst, maakt bovendien een indirecte methode noodzakelijk, omdat de opgave er hier in moet bestaan te opereren in relatie tot zinsbegoocheling: zich christen te noemen, zich misschien inbeelden het te zijn, zonder het te zijn. Degene die het probleem stelde, kwalificeerde zichzelf daarom niet *direct*, zichzelf als christen, de anderen niet, nee, *omgekeerd*, hij ontkent het te zijn

direct religieuze op; want nu neemt de zuiver religieuze productiviteit een aanvang: *Opbouwende toespraken in verschillende geest*,³⁴ *Wat de liefde doet*,³⁵ *Christelijke toespraken*.³⁶ Maar om achterwaarts aan het | begin te herinneren verscheen er (beantwoordend aan wat *Twee opbouwende toespraken* aan het begin van het schrijverschap was, toen de lijvige boeken esthetisch waren) aan het slot (toen het alles geruime tijd uitsluitend volumineuze, zuiver religieuze werken was wat de klok sloeg) een kort esthetisch artikel van ‘Inter et Inter’ in de krant *Fædrelandet* (juli 1848, nr. 188-191):³⁷ het gloren van de twee opbouwende toespraken aan het begin betekende dat dát eigenlijk bevorderd, bereikt moest worden; het gloren van de korte esthetische tekst aan het slot betekende met zijn weerschijn dat eraan herinnerd werd dat het esthetische van begin af aan datgene was waarvan weggegaan moest worden, datgene wat verlaten moest worden. *Afsluitend naschrift* is het middelpunt³⁸ en – wat natuurlijk hooguit als een curiositeit moet worden beschouwd – wel zo nauwkeurig dat zelfs de omvang van de productie ervoor en die van erna ongeveer even groot is, als je in ieder geval, wat immers in orde is, de achttien opbouwende toespraken tot de zuiver religieuze productiviteit rekent; en zelfs de tijd van het schrijverschap voor en na *Afsluitend naschrift*, die is ongeveer even lang.³⁹

* *
*

Ten slotte is ook de beweging die zich in dit schrijverschap voltrekt weer in beslissend opzicht door reflectie gekenmerkt, of, de beweging is die van de reflectie. Direct begin je met enkele, met een handjevol lezers, en de opgave of de beweging bestaat er dan in menigte te verzamelen, zich een abstractum te verschaffen: publiek. Hier *begon* het, *maieutisch*, met sensatie en met wat daarbij hoort:

en geeft het de anderen toe.³² Dit doet Joh. Climacus.³³ – Met betrekking tot de zuivere ontvankelijkheid, zoals een leeg vat dat gevuld moet worden, is *directe* mededeling op haar plaats, maar waar er zinsbegoocheling in het spel is, iets dus wat eerst weggenomen moet worden, daar is directe mededeling niet op haar plaats.

16 publiek, dat altijd ter plaatse is waar er iets te gebeuren staat; en de beweging bestond erin, *maieutisch*, ‘de menigte’ af te schudden, met als doel ‘de enkeling’* te pakken te krijgen, in religieuze zin. Juist op | hetzelfde ogenblik, toen de sensatie die *Of/Of* wekte op haar hoogtepunt was,⁴¹ juist op datzelfde ogenblik verscheen *Twee opbouwende toespraken* (1843), waarin de formulering werd aangewend die later stelselmatig werd herhaald: “de tekst gaat uit naar die enkeling, die ik met vreugde en dankbaarheid mijn lezer noem”.⁴² En juist op het kritieke ogenblik, toen *Afsluitend naschrift*, dat zoals gezegd het probleem stelt, bij de drukker was afgeleverd opdat er zo snel mogelijk met drukken begonnen zou worden en de publicatie dus wel snel moest volgen.⁴³ juist op dat ogenblik getroostte een pseudoniem, en wel op de hiervoor aangewezen plaats, in een krantenartikel, zich de grootst mogelijke moeite om af te stoten wat publiek betreft;^{**47} en daarna nam de beslissende religieuze productiviteit een aanvang.

* Dit is weer (net als dat een religieus schrijver *begint* met esthetische productie, en net als dit: om in plaats van, bezorgd om jezelf en je voordeel, je streven te bevorderen door middel van zinsbegoocheling, om in plaats daarvan, jezelf hatend, de zinsbegoochelingen weg te nemen) de dialectische beweging, of: het is het dialectische: door te *werken* zichzelf tegelijkertijd *tegen te werken*, hetgeen de reduplicatie is, en de ongelijksoortigheid van alle waarachtig godsdienstig streven en wereldlijk streven. *Direct* te streven of te werken betekent direct te werken of te streven in onmiddellijke samenhang met een feitelijk gegeven situatie; het dialectische is het *omgekeerde*: door te werken zichzelf tegelijkertijd tegen te werken, een verdubbeling die ‘de ernst’ is, zoals de druk op de ploeg die de diepte van de vore bepaalt,⁴⁰ | terwijl het directe streven een strijkende beweging is die zowel gemakkelijker van de hand gaat, als veel, veel dankbaarder is, d.w.z.: het is wereldlijkheid en gelijkvormigheid.

16 ** Nog één ding slechts. De omvang van de literaire verachtelijkheidspers had verschrikkelijke proporties aangenomen:⁴⁴ in alle eerlijkheid, ik geloofde dat wat ik deed bovendien een weldaad was;⁴⁵ hij werd door enkelen onder hen, ook om wier bestwil ik me op een dergelijke manier blootstelde, beloond – tja, op een manier waarop een daad van liefde in de wereld doorgaans beloond wordt, en het werd met behulp van dit loon een waarachtig christelijke daad van liefde.⁴⁶

Nawoord bij *Mijn schrijverswerkzaamheid*

Richard B. Purkarthofer

Göfumk íþrótt
ulfs of bági
vígi vanr
vammi firða
ok þat geð,
es gerðak mér
vísa fjandr
af vélöndum.

Egill Skallagrímsson¹

Søren Aabye Kierkegaard heeft als een van de eersten zijn blik gericht op de conditie van de mens in de moderniteit. Met nuchtere

1 Egill Skallagrímsson (ca. 900-ca. 980), ongelukkig minnaar, weigerachtige boer, groot krijger en subliem dichter, van wie de eerste autobiografische berichten in een Scandinavische taal zijn overgeleverd. In het 24^e vers van zijn gedicht *Sonatorrek* [Het verlies van mijn zonen] dankt hij zijn god onder andere voor de gave van de dichtkunst, die hem meer dan eens het leven redde: “De vijand van de wolf [d.w.z.: Odin], gewend aan de strijd, schonk mij een smetteloze vaardigheid [d.w.z.: de gave van de dichtkunst], en een scherpheid van geest waarmee ik van listige veinzers mijn zekere vijanden maakte”. – Hier wil ik graag een woord van dank richten aan Michal van Zelm, zowel voor veel goede gesprekken over Kierkegaard als voor zijn werk aan het vertalen van dit nawoord. – R. P.

ontsteltenis slaat hij de mens gade: een gespleten wezen in een gefragmenteerde wereld. Meer dan eens karakteriseert hij dit wezen als een ‘zelf’ – met behulp van een voornaamwoord dus, dat een reflexieve gesteldheid aanduidt, maar dat typisch genoeg noch voor een substantieel gevat ‘ik’ staat, noch voor een subject, en dat terugslaat op überhaupt niets meer.

Met een dergelijk fragiel zelf geconfronteerd verkrijgen de traditionele vormen van zelfvoorstelling en autobiografie een nieuwe betekenis en urgentie. Gangbare literaire zelfbespiegelingen in de vorm van zelfonderzoek, met name die met het karakter van een bekentenis, alsmede in de vorm van zelfverdachtmakingen, -aanklachten en natuurlijk -rechtvaardigingen, waarop men in het werk van Kierkegaard ook regelmatig stuit, zijn onder de omstandigheden van de moderniteit niet meer toereikend als het gaat om de bevrediging van een behoefte aan zelfaffirmatie. Kierkegaard schrijft de literair kunstenaar, de verteller, evenwel het vermogen toe een samenhang aan te brengen in het beleefde verleden, en hij meent dat de mens in deze vertelling zijn eigen identiteit kan vinden. Zelfvoorstelling en autobiografie worden daarmee een middel tot zelfaffirmatie en zelfs zelfconstitutie. Want, zo heet het ergens in het eerste deel van *Of/Of*:

“Onze tijd heeft alle substantiële bepalingen van familie, staat, geslacht verloren; ze moet het afzonderlijke individu geheel en al aan zichzelf overlaten, en wel zo, dat het in strengere zin zijn eigen schepper wordt [...]”²

Bij Kierkegaard wordt deze zelfconstitutie vaak geconcipieerd als iets ‘taligs’. Voor hem is de mens immers een wezen dat zichzelf niet alleen kan interpreteren, maar ook moet interpreteren, en meer dan eens bedient hij zich met betrekking tot de existentie van de mens van grammaticale en narratieve metaforen: hij vergelijkt het menselijk leven met een conjunctief, een accusatief, met tussenwerpsels: wezens die niet alleen “beproefd zijn in de *casibus* van het leven”, maar die ook onder de tijd ‘gebogen’ gaan. In de analogie met de categorie van de werkwoordstijden openbaart zich volgens

2 *Of/Of*, Amsterdam 2000, p. 161 / SKS 2, 148.

Kierkegaard de moderne gesteldheid van de mens. Hij kan zichzelf daarom zelfs beschouwen als een epigram op zijn tijd.³

De literaire vormen van de zelfvoorstelling en de autobiografische stilering die men in het werk van Kierkegaard aantreft, omspannen het hele leven, voor zover ze reiken van een bondig en lyrisch – meermaals gekozen – “motto van mijn leven”, tot een – eveneens meermaals gekozen – grafschrift, en talrijke andere vormen, waarop ik hieronder nog zal terugkomen.

Zelfbespiegeling in de vorm van autobiografische voorstelling versterkt en bestendigt echter de gespletenheid van het zelf – die met behulp van de bespiegeling juist overwonnen had moeten worden – aangezien ze juist de verwijdering tussen het zelf en zijn spiegelbeeld in de hand werken. De poging deze afstand te overbruggen voert bij Kierkegaard uiteindelijk van een biografie, een geschrift over het leven, tot een ‘thanatografie’, een werk over het sterven en de dood.

3 Zie Richard Purkharthofer, ‘Grammatica religiosa. Kierkegaards “linguistic turn” in der philosophischen Anthropologie?’, in J. Garff, E. Rocca, P. Søtoft (ed.), *At være sig selv nærværende. Festskrift til Niels Jørgen Cappelørn* [Zichzelf aanwezig zijn. Liber amicorum voor Niels Jørgen Cappelørn], Kristeligt Dagblads Forlag: Kopenhagen 2010, pp. 116-126. Zie voorts, voor enige fundamentele overwegingen betreffende Kierkegaards autobiografische geschriften: Alastair Hannay, “Kierkegaard and Nietzsche”, in Maria DiBattista en Emily O. Wittman (ed.), *The Cambridge Companion to Autobiography*, Cambridge University Press, New York 2014, pp. 119-132, m.n. pp. 119-125; Christopher Norris, “Fictions of Authority: Narrative and Viewpoint in Kierkegaard’s Writing”, *Criticism*, vol. 25, nr. 2, 1983, pp. 87-107; Louis Mackey, “Points of View for His Work as an Author”, in Louis Mackey, *Points of View. Readings of Kierkegaard*, Florida State University Press, Tallahassee 1986, pp. 160-192. Recentere discussies betreffende m.n. *Het gezichtspunt* en *Over mijn schrijverswerkzaamheid* zijn te vinden in Robert L. Perkins (ed.), *International Kierkegaard Commentary*, bd. 22, *The Point of View*, Mercer University Press, Macon, Georgia 2010.

De veelvoudigheid van het schrijverschap

Afgezien van brieven aan familieleden en tijdgenoten, en enkele kleinere journalistieke werkjes, voltrekt Kierkegaards literaire werkzaamheid zich langs drie nauw op elkaar betrokken paden. Van 1833 tot eind september 1855 uit hij zich in dagboeken en aantekeningen die (onder andere) de gepubliceerde werken voorbereiden, aanvullen, zelfstandig begeleiden en bediscussiëren. In de periode die intreedt na de verschijning van twee vroege zelfstandige publicaties, die Kierkegaard achteraf gezien niet tot het schrijverschap rekent,⁴ kunnen de tijdens zijn leven gepubliceerde werken worden onderverdeeld in pseudonieme en onder eigen naam gepubliceerde werken.

De eerste groep teksten beschrijft van binnenuit de conditie van de mens in de moderniteit: een gefragmenteerd, van zichzelf vervreemd wezen in een wereld die van verveling aan elkaar hangt, een wezen dat vertwijfeld poogt het algemene met het enkele te verenigen en dat tegenover God altijd ongelijk heeft (in de drie hoofdafdelingen van *Of/Of*), gevangen in een conflict tussen absolute eisen en menselijke waarden (*Vrees en beven*), niet in staat een verloren werkelijkheid terug te winnen (*De herbaling*), geconfronteerd met de absolute paradox (*Filosofische kruimels*), en bovendien geplaagd door een diepe angst voor de mogelijkheid van de vrijheid en het goede (*Het begrip angst*).

Ondertussen verschijnen er in de jaren 1843-1844 onder eigen naam zes bundeltjes met in totaal achttien opbouwende toespraken. Met nieuwtestamentische teksten als uitgangspunt voegen ze zich in een exegetische en homiletische traditie en richten ze zich tot mensen die dan wel in verstrooidheid mogen leven, maar die toch het vermogen bezitten om tot zichzelf te komen en een eenvoudig en zinvol leven te leiden. Ook in deze teksten wordt de mens als wezen in de tijd aangesproken, en wel als wezen dat zich beweegt binnen het spanningsveld tussen een (mogelijkerwijs gemankeerd) verleden en zorgen om de toekomst.

Bij de tot nu toe genoemde werken komen nog *Drie toespraken bij denkbeeldige gelegenheden* (1844), dat onder eigen naam is verschenen;

4 *Het gezichtspunt voor mijn schrijverswerkzaamheid*, p. xxx / SKS 16, 15.